

Матеріали для проведення методично-інформаційного дня з екологічного просвітництва для бібліотекарів

Тетяна Кристофорова,

провідний методист

науково-методичного відділу

Земля. Планета Земля. У Вікіпедії «Земля – це третя від Сонця планета Сонячної системи, єдина планета, на якій відоме життя, **домівка людства**. Ще Землю іноді називають **світом**...»

Читаємо далі...

«Близько 3–3,5 млрд років тому внаслідок еволюції матерії **на Землі виникло життя**, почався розвиток біосфери – сукупності всіх живих організмів (так звана жива речовина Землі), яка суттєво вплинула на розвиток атмосфери, гідросфери й геосфери. Могутній вплив на біосферу та навіть геосферу справляє – **діяльність людства**».

Я умисно почала з цього визначення. Мені сподобалось, що в ньому простежуються такі прості й незаперечні істини – «Земля – домівка людства» та «Земля – це світ». Далі... На Землі, в результаті різних утворень, перетворень виникло життя, згодом – діяльність людини...

Ось сьогодні ми свідомо розуміємо, як діяльність людини насправді впливає на світ. Скільки різних катастроф, війн, руйнацій за весь цей період зазнала Земля? Зрозуміло, що Земля в розмірах не збільшується. Простір її обмежений. Ресурси, необхідні для підтримки життя, не безкінечні.

Те, що ми сьогодні переживаємо – COVID-19 – вірус, який охопив увесь світ, має свій вплив на світову економіку і повсякденне життя людей. Однак, як не дивно, деякі позитивні моменти від пандемії коронавірусу все-таки є. І вони стосуються насамперед екології планети.

Наведемо деякі приклади: обмеження авіаперельотів, пересування автотранспортом, у тому числі й великими вантажними автомобілями, які здійснюють перевезення вантажів по всьому світу. Саме це дозволило значно скоротити викиди вуглекислого газу в атмосферу.

Супутникові знімки NASA і Європейського космічного агентства підтвердили зменшення хмари газів, які закривали велику територію в районі китайських промислових зон. Викиди CO₂ також скоротилися в порівнянні з тим же періодом минулого року на 25%. Якість повітря покращилася і в Гонконзі. А це наслідок того, що багато промислових підприємств призупинили свою роботу.

Значні незручності створює обмеження пересування. Так, люди менше виходять з дому, не відвідують пляжі, курорти, ліси... А в цей час природа відпочиває, адже ніхто її не турбує. Так у Венеції відзначають, що в каналах очистилась вода. Вода, яка зазвичай самоочищається завдяки тому, що канали пов'язані з морем, раніше просто не встигала цього робити – перш за все через наплив туристів і постійне забруднення сміттям. Також у місто повернулися лебеді та інші птахи, яких не бачили вже давно.

Ми залишаємось удома. При цьому спостерігається збільшення споживання електроенергії, яку використовує населення, однак це вважається меншим злом ніж те, як людина нещадно використовує навколишнє середовище.

Це лише деякі приклади. Але висновок такий, що наша життєдіяльність, все, що нас оточує, весь світ залежить від нашого правильного ставлення та розуміння. Отже **«Екологія в життєвому просторі людини»** – тема нашого методично-екологічного дня. Актуальність питання не викликає заперечень.

Щороку, у квітні, з групою фахівців ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва ми виїжджаємо в один із районів області, де проводимо спільно методично-інформаційні дні екологічної тематики. Головна мета, яку ми закладаємо у свій захід, це перш за все, активізувати, організувати бібліотечну спільноту, виробити нові напрямки, форми і методи екологічної діяльності бібліотек в їхніх територіальних громадах. У своїй роботі ми прагнемо перейняти кращі практики інших бібліотек, обмінятись дієвим, ефективним досвідом.

Отже, що може бібліотека?

Сьогодні бібліотека має доступ до інформації, зберігає різні матеріали еколого-природничого характеру, є центром комунікації, організатором проведення різних заходів та зустрічей у своїй громаді. Таким чином, бібліотеки зобов'язані, в першу чергу, забезпечувати вільний і оперативний доступ до екологічної інформації для всіх категорій користувачів.

Основні напрямки роботи бібліотек:

- розвиток партнерських відносин з організаціями, службами та іншими установами, які беруть участь в реалізації проєктів і програм у царині екологічного просвітництва і виховання екологічної культури населення;
- розробка та реалізація цільових проєктів, комплексних програм;
- безперервне екологічне просвітництво та формування громадянської позиції населення під час проведення масових та індивідуальних форм роботи;

- науково-методичне забезпечення вивчення потреб населення в інформації екологічної тематики;

підвищення обізнаності бібліотечних працівників у питаннях методики проведення екологічного просвітництва.

Бібліотеки мають активізувати свою діяльність щодо поширення екологічних знань і здорового способу життя, для цього необхідно:

- формувати фонд з питань охорони навколишнього середовища та екологічної безпеки;
- відслідковувати та постійно оновлювати екологічну інформацію, вивчати екологічні проблеми свого району, міста;
- вивчати інформаційні потреби користувачів із проблем екології;
- забезпечити доступ населення до достовірної інформації щодо гострих екологічних проблем сучасності та обміну досвідом щодо практичної природоохоронної діяльності;
- налагодити партнерські зв'язки з фахівцями державних природоохоронних та екологічних установ, громадських організацій;
- розвивати співпрацю з людьми, зацікавленими в поліпшенні екологічної ситуації, із залученням активістів з числа учнівської молоді, працювати з місцевою владою і громадськістю.

Враховуючи кліматичні зміни, що відбуваються сьогодні у світі, особливу увагу необхідно приділити роз'ясненню протипожежної безпеки і не лише в приміщеннях, але й в екосистемах.

Щороку виникають тисячі пожеж унаслідок спалювання сухої рослинності на полях, городах, луках і торфовищах в Україні, які стали вже національною катастрофою. Щовесни й щосені про це повідомляють рятувальники, екологи, влада. Вони інформують про шкоду таких пожеж для здоров'я, природи й клімату, та закликають людей не нищити середовище свого існування. Проте у 2020 році кількість лісових пожеж, у порівнянні з попередніми роками, зросла на 30%, площа сягнула десятків тисяч гектарів, а масштаби фіксували супутники НАСА.

Саме цю проблему ми можемо вирішити у своїй громаді і своїми силами. Тому бібліотеки і беруть на себе роль інформаційного центру щодо постійного моніторингу екологічної ситуації у своїй громаді.

Тепер дещо з досвіду бібліотечної роботи. Виконуючи всі ці завдання бібліотеки проводять цікаву і різнопланову роботу. Важливість екологічного просвітництва в бібліотеках підтверджено створенням **екологічних центрів**. Така робота вже показала свою високу ефективність і популярність. Працівники центрів накопичують всю інформацію про навколишнє

середовище, відслідковують і постійно оновлюють інформацію та контролюють стан екології у своїх громадах. Діяльність центрів базується на партнерстві з місцевими фахівцями-екологами. Спільно вони організують та проводять акції, реалізують різні проєкти, готують тематичні підбірки документів, друковану продукцію та ведуть власні вебсайти.

До інноваційних напрямків роботи відносять проєктну діяльність. У напрямку екології бібліотеки організують мультипроєкти, чи монопроєкти. Мультипроєкти – комплексні програми розвитку бібліотек у масштабах регіону чи окремої територіальної громади. Монопроєкти реалізуються на рівні однієї бібліотеки.

Екологічні заходи можна об'єднати в місячник, проводити протягом року відповідно до визначених дат. Але ця робота має бути поєднана спільною ідеєю. Так цикл заходів по екології можна об'єднати в екопрограмі «Екомобілізація» чи «Бібліотека. Екологія. Суспільство».

Що ж можна включити у програму чи проєкт? Спершу робимо рекламу, розкриваємо проблему. Таким чином можна оформити інформаційні стенди «Право і екологія», «Екологічні проблеми сучасності», «Територіальна громада + екологія = життя». Обов'язково в інтер'єрі приміщень мають бути бібліотечні експозиції.

Серед основних завдань можна передбачити створення краєзнавчого екологічного портфоліо «Природа рідного краю» чи «Кольори та звуки рідної природи», що передбачає підготовку власних екологічних матеріалів (дайджести, буклети, путівники, тематичні альбоми, інформаційні досє ксеро- і фотокопій).

У рамках програми чи проєкту можуть бути організовані клуби за інтересами (для дітей – «Екокраєзнавець», «Зелений смайлик», «Чисті джерела»; для дорослих – «Фітолікування», «Здоровий кошик», «Екопульс»).

У сільській бібліотеці можливо реалізувати програму чи проєкт «Пізнай – оберігай – збережи», яка включає в себе комплекс заходів: екскурсії на природу, навчально-пізнавальні ігри для школярів, бібліоуроки, святкування календарних свят, проведення суботників.

В екопрограмі чи екопроєкті також можна передбачити проведення навчання (наприклад для сільських бібліотекарів, місцевих екоактивістів, молоді...). Сьогодні незамінним елементом навчання і розвитку є тренінг. Тренінг – це форма групової роботи, яка забезпечує активну участь і творчу взаємодію учасників між собою і з тренером. До такої роботи потрібно буде залучити фахівця-еколога.

Усе починається в житті з малого

Формування екологічної культури починається з дитинства. Тому більшість заходів бібліотеки спрямовують на дитячу та юнацьку аудиторію. А читачі відповідної вікової категорії надають перевагу діалоговим, дискусійним, ігровим формам спілкування. Захоплюючі, емоційні заходи дають можливість позмагатися, поспілкуватися. Це – бібліотечні прес-конференції, прес-діалоги, круглі столи, диспути, екологічні бесіди, слайд-лекції, відеобесіди, відеоуроки, уроки-навігації, різноманітні конкурси, екологічні ігри, вікторини.

Зацікавлять читача і такі форми масової роботи, як турнір ерудитів, конкурс кросвордів, екологічний бумеранг, літературний лабіринт, прес-калейдоскоп та інше. Приваблюють такі заходи новизною, наявністю елементів театралізації, ігровими моментами. Досвід підтверджує, що ті заходи, де читачі були активними учасниками, виявилися для них найцікавішими.

Сучасні екологічні питання широко висвітлюються в періодиці. Обговорення актуальних дискусійних проблем можна здійснити під час **бібліотечної прес-конференції**. Це своєрідний вечір запитань і відповідей. Захід передбачає неформальне спілкування, ведення діалогу, який забезпечує обмін думками.

Подібну мету має і такий захід як **прес-діалог** – це технологія роботи з періодичними виданнями, яка сприяє розвитку інтересу до проблемних статей та допомагає робити аналіз. Учасники прес-діалогу виконують роль журналістів. Діалогова форма **круглий стіл** передбачає обговорення як теоретичних, так і практичних питань, глибоке вивчення проблеми і представленої літератури.

Про прочитані книги можна поспілкуватися на диспутах. **Диспут**, як метод популяризації літератури, передбачає розгляд протилежних точок зору на одну тему або проблему, що піднімається в творі. На відміну від обговорень, диспути, як правило, проводяться за кількома творами, об'єднаними однією темою, наприклад, «Людино, хто ти на Землі?».

Необхідність переосмислення споживацьких цінностей та формування екологічної культури роз'яснюють бібліотекарі під час **екологічних бесід** «Цей зручний небезпечний поліетиленовий пакет», «Смачний напій – шкідлива тара», «Чи готовий ти до сортування домашніх побутових відходів?», «У долі природи – наша доля», «Усі ми жителі одного корабля, що зветься Земля», літературних годин «Душа природи чуйна і ласкава», «Краса довкілля в мистецтві», уроків екологічних знань «Земля хворіє, а ми?», «Еко-середовище і сучасність», годин цікавих повідомлень «Дивовижне поруч», «Твоє здоров'я в лісі і лузі».

**Прокинувся вранці – прибери свою планету,
інакше вона вся заросте баобабамі.**

Антуан де Сент-Екзюпері «Маленький принц»

Саме ця цитата була ключовою на одному з наших методично-інформаційних днів.

Час, коли природа здавалася невичерпною, пройшов, тому сьогодні потрібно активно діяти, починаючи зі свого будинку, місця роботи, населеного пункту. Існує низка заходів, що є ефективними для організації людей. А саме різні акції, популярні серед бібліотек. Це, наприклад, «Джерело» (з очищення криниць), тиждень охорони довкілля, протягом якого здійснюють оздоблення квітковими клумбами території населеного пункту, висаджування саджанців молодих дерев. Не потрібно забувати про проведення суботників.

Сучасні бібліотеки світу, що позиціонують себе невід'ємною частиною соціокультурного простору населених пунктів, реагують на вимоги часу в напрямку екологічного розвитку громади. В результаті така діяльність на початку 2000-х років сприяла виникненню руху під назвою «Зелена бібліотека» («Green library»).

Принцип діяльності «Зелені бібліотеки» полягає в тому, щоб звести до мінімуму негативний вплив на навколишнє середовище і максимально підвищити якість внутрішнього стану приміщень. Вони, перш за все, побудовані чи переобладнані за допомогою екоматеріалів, а бібліотекарі у своїй роботі використовують безпечні прилади, матеріали, які зроблені з екорозчинних елементів, не містять небезпечних складових. Такі бібліотеки зосереджені на послугах, заходах, літературі і проектах, демонструючи соціальну роль і відповідальність бібліотек як лідерів у питаннях екологічної стійкості.

Цей рух сприяв розвитку **екодизайну** (екологічний дизайн) спрямований на створення максимально комфортного оточуючого середовища, що наближає нас до природи, при цьому створюючи безпечні та затишні умови для роботи та проживання.

Робота не стоїть на місці

При підготовці заходів бібліотекарі використовують цікаві ідеї, креативні підходи, проводять різні конкурси.

Для дітей молодшого та середнього шкільного віку проводять:

- конкурс виробів з природного матеріалу «Фантазія і природа»,

- конкурс творчих робіт «Намиста і браслети зі скриньки літа»;
- конкурс творів чи малюнків «Мій домашній улюбленець»;
- конкурс саморобних книг: книжки-подушки, книжки-звірятка, виконані в різній техніці – наприклад, клаптиків тканини, аплікація з використанням природних матеріалів, пластиліну, картону;
- можна оголосити конкурс читців «Жива класика» – читання вголос уривків із творів письменників про природу. Дітям можна рекомендувати читання коротких казок, оповідань, цікавих заміток із журналів.

Дуже популярними стають конкурси фотографій у номінаціях: «Диво лісове», «Явища природи», «Рідкісний кадр», «Мій домашній улюбленець». Також можна провести фотосесію в бібліотеці «Фотографія з улюбленою книгою про природу». Для більш «солідної публіки» (сільських бібліотекарів старших школярів, екоактивістів) можна провести конкурс соціальної реклами (плакати, листівки, відео і т. д.) з подальшим розміщенням робіт переможців у ЗМІ, на рекламних площах міста.

Цікаві форми роботи з екологічного просвітництва можна використати для інших категорій користувачів:

- Ресурсне коло – це така форма роботи яка передбачає обмін інформацією та ідеями з екологічного просвітництва. На ресурсне коло можна запрошувати різних експертів, краєзнавців, екологів, представників влади.
- Екологічні кейси. Кейс-стаді – це така техніка навчання, що використовує опис реальних економічних, соціальних і бізнес-ситуацій, у т. ч. екологічних. Група спільно намагається їх вирішувати. Ви повинні дослідити ситуацію, розібратися в суті проблем, запропонувати можливі рішення і вибрати найкраще з них. Кейси ґрунтуються на реальному фактичному матеріалі або ж наближені до реальної ситуації.
- Форма роботи печа-куча – виступ-презентація 20*20 після кожного слайду учасники діляться своїми знаннями, обговорюють екопроблеми.
- Еко-мікрофон – це організовується відкрита площадка, де будь-який житель чи екоактивіст може розповісти про екопроблему перед всією громадою. Виступ має бути коротким (5–7 хв.).
- Сторітеллінг – (розповідь історій) – це мистецтво захоплюючої розповіді, історії та передачі за її допомогою необхідної інформації з метою впливу на емоційну, мотиваційну, когнітивну сфери слухача. Так можна ділитися історіями про досвід або про важливі події, в тому числі і про охорону навколишнього середовища.

- Селфі-конкурс – особливо буде цікавий для молоді. Умова одна – зробити селфі на фоні природи. А далі зробити виставку в залах бібліотеки чи коридорі.

Зацікавить ваших відвідувачів будь-який майстер-клас:

- виготовлення натуральної косметики, мила в домашніх умовах;
- збір та зберігання лікарських рослин;
- виготовлення виробів із вторинної сировини;
- виготовлення незвичайної упаковки, як альтернативу поліетиленової;
- пошив еко-сумок;
- виготовлення фурошіки (японська технологія складання тканини). Перекладається як «банний килимок» і являє собою квадратний шматок тканини, який використовувався для загортання і перенесення предметів будь-яких форм і розмірів;
- майстер-клас щодо створення коміксів на екологічну тематику.

Для малих дітей використовують таку форму роботи як **казкотерапія**. Бібліотекарі підбирають казки, які розкривають різні екологічні проблеми, або просто про природу, про бережливе ставлення до природи, красу природи...

Сторісек – у перекладі з англійської мови «мішок історій». Як один із варіантів голосних читань. Для антуражу потрібно підготувати полотняний мішок, всередині якого знаходиться хороша художня ілюстрована дитяча книга з додатковими матеріалами. Доповнюють художню книгу м'які іграшки, реквізити, науково-популярні книги за темою, аудіокасети чи компакт-диск, мовна гра, шпартгалки для батьків. Всі ці предмети допомагають оживити книгу.

Бібліотечні виставки – це окрема і найбільш популярна форма роботи кожної бібліотеки. Саме за допомогою бібліотечної виставки можна розкрити книжковий фонд та презентувати його. Її підготовка – це творчий процес. Привабливими і цікавими виставки робить спеціальний дизайнерський підхід до їх оформлення. Завдання бібліотечних працівників – не просто прикрасити виставку, але й надати певним предметам відповідного значення. Види виставок:

- Виставка-роздум чи виставка-осмислення розкриває проблемні питання з різних тем. Може вмещувати текстове звернення до користувачів, у якому пропонується взяти участь в обговоренні. Обговорення відбувається на

заході чи за допомогою спеціальних кольорових індикаторів, які покажуть різні точки зору.

Виставка-застереження. Головна мета виставки – показати читачеві можливі наслідки різних негативних явищ. За допомогою книг користувач має чітко визначити своє ставлення до цих явищ.

Виставка-заклик (імпульс, гасло) – головне її призначення – привернути увагу до проблеми. Вона має спонукати до дії та починатися словами «Зупинись ...», «Не нашкодь ...», «Бережись ...», «Пам'ятай ...» та ін. Матеріали, представлені на виставці, мають носити емоційний, яскравий, неординарний характер.

Виставка-адвайзер (виставка-порада, виставка-рекомендація) дає можливість отримати консультацію з певного питання і навіть конкретну пораду. На таких виставках обов'язково повинен бути представлений методичний матеріал: консультації, рекомендації, пам'ятки за темою.

Виставка-експозиція. Це бібліотечна виставка, яка представляє собою просторову композицію, що глибоко розкриває тему.

Виставка-колаж. Вона має рекламно-інформаційний характер. Тема, зазвичай, обирається широкого плану. Немає чіткої структури з розділами. Залучається потужний ілюстративний матеріал. Виставка повинна бути яскраво оформлена.

Озвучені книжкові виставки («звукові» виставки). Виставка може бути доповнена звуками птахів. При підготовці огляду чи бесіди біля книжкової виставки текст записується на аудіокасету, охочі можуть потім прослухати його за допомогою навушників. Проводиться огляд представленої літератури на радіо, телебаченні; читачам пропонуються аудіо- та відеоматеріали, наявні в бібліотеці з даної теми.

Виставка-ікебана. Така виставка прикрасить і доповнить інтер'єр бібліотеки. Поряд з книгами на ній обов'язкова наявність композицій із квітів.

Електронні виставки (віртуальні) – синтез традиційного книжкового і новітнього електронного способів подання інформації. Їм притаманні функції традиційних бібліотечних виставок, але віртуальні виставки більш функціональні. Вони надають віртуальному користувачу можливість підвищити ефективність пошуку інформації, розширити коло необхідних матеріалів (тексти, графіка, аудіо, відео та ін).

Як і в традиційній книжковій виставці, у віртуальній використовуються анотації на книги, розділи, цитати, оформлення (сюди відносяться обкладинки і розкриті книги, естетика розміщення, кольорова гама і т. д.).

Можливе застосування додаткових елементів, властивих традиційній книжковій виставці, а саме: фактографічна довідка про автора, список додаткової літератури, додаткова інформація з інших Інтернет-сайтів.

Відрізняють віртуальну книжкову виставку гіпертекстові посилання на повні тексти або фрагменти документів, мультимедійні ефекти, інтерактивна взаємодія з користувачем тощо. Віртуальні книжкові виставки дають можливість показати видання, не знімаючи їх із полиці. Представлена на сайті бібліотеки віртуальна виставка, доступна для користувача вдень і вночі – і не тільки протягом обмеженого часу, а постійно (в архіві).

Життя справді складне, і єдиний у нього підручник – досвід.

Григорій Тютюнник

Робота в умовах карантину внесла свої корективи, але бібліотекарі з відповідальністю ставляться до своєї діяльності. Радимо ознайомитися з матеріалами, які представляє ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва (в напрямку екологічного просвітництва) на власному вебсайті та фейсбук-сторінці.

Усі заходи були реалізовані в рамках екологічного місячника «Екологія: майбутнє людства залежить від сьогодення» та до Дня довкілля в Україні.

Отже, про життєво важливі питання розповсюдження пандемії коронавірусу COVID-19 у світі та екологічний спосіб життя зібрана інформація у підготовлених фахівцями відділу наукової інформації та бібліографії вебліографічних списках: [«Людина + Природа = Пандемія? чи Гармонія?»](#) та віртуальному рекомендаційному списку [літератури «Екологічний спосіб життя: міф чи реальність?»](#).

Працівники відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук низку заходів об'єднали у [віртуальний екологічний марафон «Хочу жити в чистому світі»](#).

Майже кожен підрозділ розкрив свої фонди у віртуальних виставках:

- [«Органічне виробництво України»](#) – відділ аграрних наук і виробництва;
- [«Агроекологія: концептуальні засади розвитку»](#) – відділ аграрних наук і виробництва;
- [«Навколишнє природне середовище: правове забезпечення та охорона»](#) – сектор правової інформації;
- [«Духовна сила народу у збереженні природи: вінницький край»](#) – відділ краєзнавства;

віртуальна прес-виставка [«Ця планета не тільки для нас!»](#) – сектор журнальної періодики;

віртуальна виставка + бібліографічний список [«Відходи – в доходи»](#) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

віртуальний перегляд-повідомлення [«Екологічне землеробство – шлях до виробництва органічної продукції»](#) – відділ аграрних наук і виробництва.

Також були підготовлені і представлені:

- відеопрезентація [«Екологічні додатки до смартфонів»](#) – відділ економіки і новітніх технологій;

- відеопрезентація [«Дезинфекція бібліотек в умовах пандемії COVID-19»](#) – інформаційно-ресурсний центр [«Вікно в Америку»](#).

Окремо виділені заходи до **Дня Чорнобильської трагедії на АЕС:**

- віртуальна виставка-пам'ять [«Чорнобиль, Чорнобиль, гірка сон-трава»](#) – сектор газетної періодики;

- віртуальна книжкова виставка і віртуальний список літератури [«Зірка на ім'я Полин»](#) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук та відділ краєзнавства;

- віртуальна виставка [«Чорнобиля гіркий полин»](#) – сектор журнальної періодики;

- бібліографічний список літератури [«Чорнобильські дзвони пробуджують пам'ять»](#) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

Це не весь перелік форм роботи, які сьогодні проводять бібліотеки. Подорожуйте онлайн-сайтами, блогами бібліотек світу і обов'язково знайдете щось цікаве та унікальне для себе і своєї роботи.

Бажаю всім бути свідомими громадянами! Не забувайте ніколи про домівку, в якій ми всі живемо. Будьте здорові!